

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-167>

УДК 336.027

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УКРАЇНІ

FINANCIAL MECHANISM FOR STIMULATING THE INNOVATIVE ACTIVITIES OF AGRICULTURAL BUSINESS ENTITIES IN UKRAINE

Тітенко Зоя Миколаївнадоктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів,Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5816-5519>**Долженко Інна Іванівна**кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів,Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0325-9029>**Titenko Zoia, Dolzhenko Inna**

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Стаття присвячена дослідженню необхідності стимулювання інноваційного розвитку аграрних підприємств за рахунок впровадження фінансового механізму стимулювання. Акцентовано увагу на тому, що впровадження інноваційних технологій у виробничий процес аграрних підприємств є досить актуальним та сприятиме нарощенню рівня їх фінансової безпеки в довгостроковій перспективі. Зазначено, що підвищення рівня конкурентоспроможності аграрного сектору неможливе без розвитку вітчизняної аграрної науки та імплементації світових технологічних тенденцій енергозаощадності, використання альтернативних джерел енергії, інформаційних технологій. Обґрунтовано, що фінансування інноваційної діяльності визначає можливість та швидкість запровадження інноваційних проектів і програм. Основною метою дослідження є обґрунтування необхідності впровадження фінансового механізму їх стимулювання аграрному секторі економіки України

Ключові слова: інновації, інноваційний розвиток, аграрні підприємства, фінансовий механізм.

The article is devoted to the study of the need to stimulate the innovative development of agricultural enterprises due to the introduction of a financial mechanism of stimulation. Attention is focused on the fact that the introduction of innovative technologies into the production process of agricultural enterprises is quite relevant and will contribute to increasing the level of their financial security in the long term. The introduction of innovative processes in agricultural production is due to the need to ensure the economic interests of commodity producers and comply with the environmental conditions of conducting activities. The development of innovations in the agricultural sector involves the use of high-yielding varieties and hybrids of plants in the production process, the breeding of highly productive breeds of animals, the re-equipment of the material and technical base, in particular the use of the latest machines and technologies, the introduction of resource-saving technologies. It is noted that increasing the level of competitiveness of the agricultural sector is impossible without the development of domestic agricultural science and the implementation of global technological trends in energy saving, the use of alternative energy sources, and information technologies. Financing of innovative activities determines the possibility and speed of implementation of innovative projects and programs. The ability of enterprises to attract additional resources for the introduction of innovations into the production process directly affects the output of innovations to the relevant market. However, one must understand that their own financial resources are limited and enterprises are forced to look for new sources of financing innovative processes. Investments and the possibility of attracting them, as well as their cost, play an important role. The purpose of the study is to analyze the current state of financing innovative activities and justify the need to implement a financial mechanism for their stimulation in the agrarian sector of the Ukrainian economy.

Keywords: innovations, innovative development, agricultural enterprises, financial mechanism.

Постановка проблеми. Стратегічна пріоритетність розвитку аграрного сектора дійсно зумовлюється важливістю виробництва екологічно чистої аграрної продукції та продовольства. Екологічно чиста продукція допомагає зберегти природне середовище, підвищити родючість ґрунтів та забезпечити сталі розвиток сільського господарства. Це також важливо для забезпечення сталого розвитку та збереження ресурсів для майбутніх поколінь.

Разом з тим, у розвитку аграрного сектору залишається низка складних проблем, які потребують визначення шляхів їх вирішення. Існуючий диспаритет цін на аграрну продукцію та матеріально-технічні ресурси дійсно ускладнює ситуацію в аграрному секторі. Це може призвести до постійного дефіциту фінансових ресурсів, що унеможливило належний рівень техніко-технологічного переоснащення аграрного виробництва. Перехід на якісно новий рівень функціонування, заснований на принципах екологічного аграрного виробництва, стає важливим завданням для забезпечення сталого розвитку сільського господарства. Для вирішення цих проблем можуть бути впроваджені заходи, спрямовані на підтримку аграрного сектору, регулювання цін, підвищення ефективності використання ресурсів та стимулювання інновацій у галузі сільського господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання технічного питання стимулювання інноваційної діяльності є предметом наукових досліджень пов'язаних стимулювання розвитку аграрних підприємств, оскільки це безпосередньо впливає на ефективність їх діяльності. Теоретичні та практичні засади інновацій, як важливого чинника економічного розвитку присвячені праці багатьох видатних вчених, серед яких Л. К. Безчасний, В. М. Геєць, Н. П. Гончарова, Н. М. Давиденко, М. С. Данько, С. Д. Ільєнкова, М. І. Крупка, Н. В. Краснокутська, С. В. Онишко О. С. Попович та багато інших.

Формулювання мети статті. Метою дослідження є аналіз сучасного стану фінансування інноваційної діяльності та обґрунтування необхідності впровадження фінансового механізму їх стимулювання аграрному секторі економіки України

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансові ресурси, які спрямовуються на інноваційний розвиток аграрного сектору, представляють собою її фінансовий потенціал. Проте, слід зазначити, що формування

інноваційного процесу в аграрному секторі має свою специфіку. Зокрема, важливою є та обставина, що для реалізації стратегії інноваційного розвитку фінансується не одна конкретна організація і не разове дійство, а динамічний процес, який відбувається постійно і складається з певних етапів та учасників, які в сукупності утворюють інноваційний ланцюг, кожна ланка якого є важлива і потребує певних затрат. Таким чином, учасниками інноваційного ланцюга на різних етапах інноваційного процесу виступають: наукові установи та дослідники, фінансові установи та фонди, державні органи, інноваційні підприємства, сільгосппідприємства, посередницькі структури.

Фінансовий механізм інноваційного розвитку аграрного сектору, на нашу думку, доцільно розглядати як систему елементів організації, залучення, нагромадження, генерування, використання фінансових ресурсів та економічних важелів і інструментів, комплексне поєднання яких дозволяє досягнути запланованих результатів продукування, впровадження інновацій та випуску інноваційної продукції.

Погоджуємося з твердженням О. Жидяк, що «...фінансове забезпечення еволюції аграрної сфери можливе на основі дієвого фінансового інноваційного механізму. При правильному використанні фінансових інструментів такого механізму, стає можливим отримати відповідні результати розвитку сільськогосподарського виробництва, що дозволяє сформувати взаємозв'язок внутрішнього та зовнішнього фінансування господарюючих суб'єктів на основі фінансової політики» [1, с. 105].

Впровадження інноваційних процесів у аграрне виробництво обумовлене необхідністю забезпечення економічних інтересів товаровиробників та дотримання екологічних умов ведення діяльності. Розвиток інновацій в аграрному секторі передбачає використання високоврожайних сортів та гібридів рослин у виробничому процесі, виведення високопродуктивних порід тварин, переоснащення матеріально-технічної бази, зокрема використання новітніх машин і технологій, впровадження ресурсозберігаючих технологій. Незважаючи на важливе значення впровадження інноваційних технологій, стримуючим фактором залишається відсутність фінансових ресурсів.

Для нарощення конкурентних переваг та досягнення фінансової стабільності підприємств потрібно забезпечити впровадження

у виробничий процес наступних складових інноваційного розвитку: розвиток високотехнологічного агропромислового виробництва; розроблення високотехнологічних інвестиційних проектів для виробництва економічно привабливих культур; технічне переоснащення сільськогосподарського виробництва; збільшення обсягів виробництва та ефективності переробки органічної продукції; налагодження тісних зв'язків з науковими та освітніми установами; формування інноваційної культури всередині підприємств та створення стимулів до участі в інноваційних процесах усіх працівників; створення системи постійного та якісного оновлення людського капіталу через підвищення рівня його знань, навичок і кваліфікації [2].

Проте потрібно пам'ятати, що аграрний сектор має певні специфічні особливості, що

суттєво впливають на особливості розвитку інноваційної діяльності (рис. 1).

Фінансовий механізм тісно поєднує між собою процес фінансового забезпечення та фінансування інноваційного розвитку і передбачає формування та використання фінансових ресурсів, де ключовим фактором є мобілізація фінансових ресурсів (рис. 2).

Вибір джерел фінансування визначає відповідну послідовність дій в процесі формування необхідних фінансових ресурсів, права і зобов'язання стосовно надавачів та одержувачів, а також обумовлює відповідний механізм фінансового забезпечення.

Скорочення фінансової підтримки інноваційної сфери як з боку держави, так і з боку приватних підприємств, може призвести до зниження інноваційного потенціалу та попиту. Недостатня розвиненість інноваційної

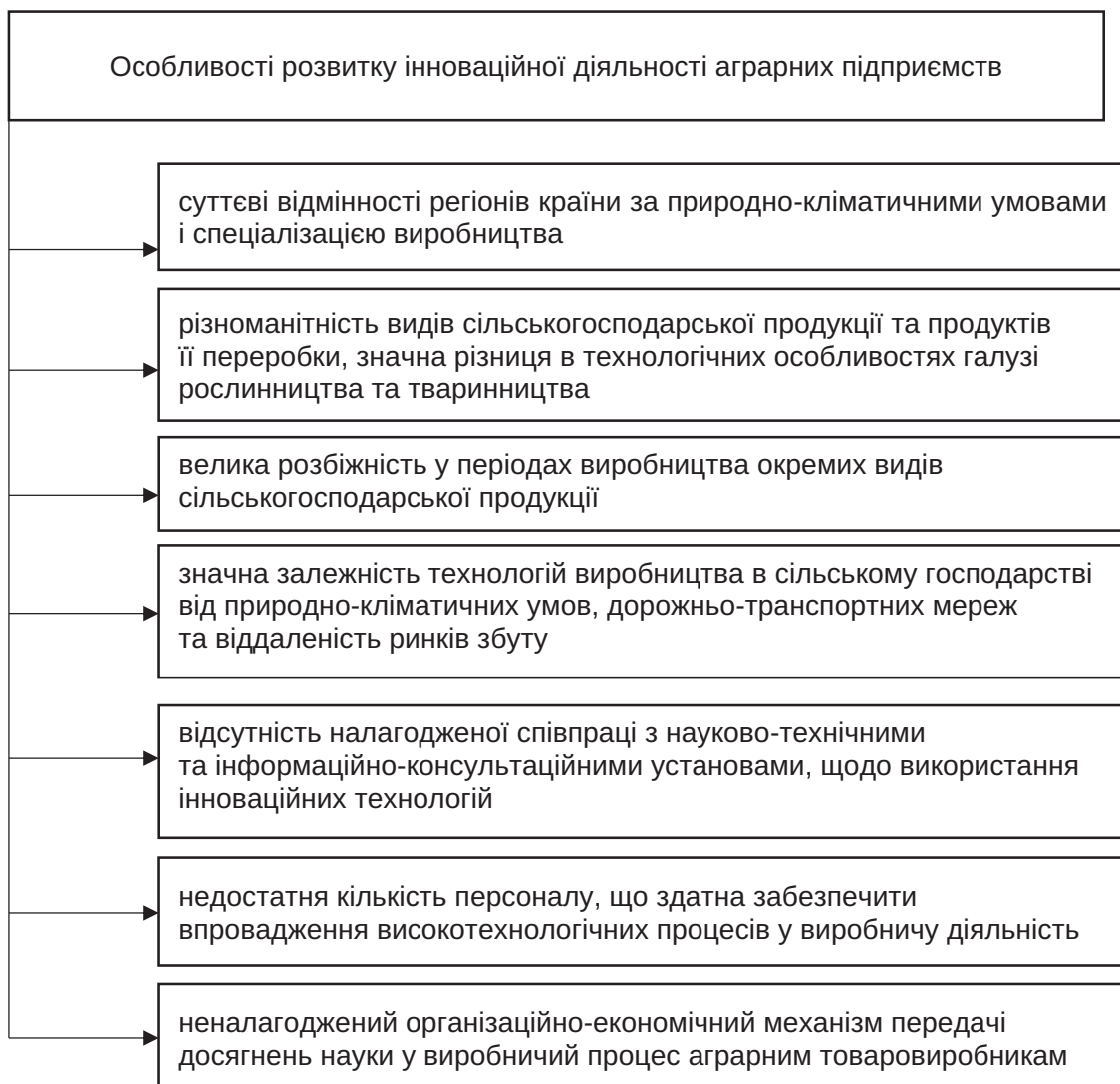

Рис. 1 Особливості розвитку інноваційної діяльності аграрних підприємств

Джерело: сформовано автором

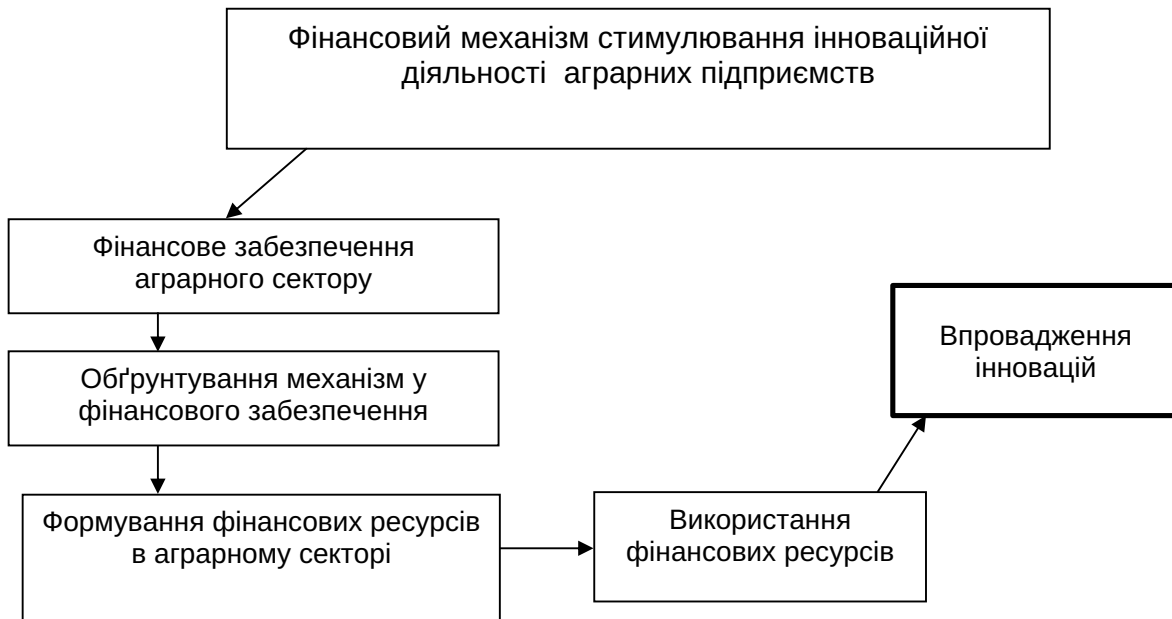

Рис. 2. Фінансовий механізм стимулювання інноваційної діяльності аграрних підприємств

Джерело: узагальнено автором за даними [3]

інфраструктури також ускладнює впровадження новаторських рішень у практику підприємств. Для стимулювання інновацій можуть бути впроваджені заходи підтримки з боку держави, спрямовані на збільшення доступності фінансових ресурсів для інноваційних проектів, а також на розвиток інноваційної інфраструктури. Такі заходи можуть сприяти підвищенню конкурентоспроможності підприємств та стимулюванню інноваційного розвитку економіки. Обсяг ресурсів, які використовуються в інноваційному процесі, та ефективність інститутів, які керують цими ресурсами і координують інноваційну діяльність, є критично важливими. Забезпечення належного рівня ресурсів для інновацій дозволяє підприємствам розвивати нові продукти, процеси та послуги, що сприяє їхній конкурентоспроможності та стійкому розвитку.

Досвід провідних країн [4] свідчить, що лише за умови широкого впровадження інноваційних розробок можливо наповнити як український, так і світовий ринки конкурентоспроможною продукцією вітчизняного виробництва. У зв'язку з цим вкрай необхідним є процес інноваційного заміщення, оскільки розвиток національної інноваційної системи багато в чому залежить від можливостей держави вчасно мобілізувати свій внутрішній інноваційний потенціал.

В Україні зростає розуміння виняткової ролі науки та інновацій у національній економіці в контексті євроінтеграційних орієнтирів розвитку. Проте, попри загальне визнання високого значення інноваційних процесів для національного господарства, сучасний стан системи їх фінансового забезпечення, як одного з ключових чинників інноваційної діяльності, свідчить про неспроможність створити необхідні умови для реалізації існуючого інноваційного потенціалу. Відсутність належного фінансового забезпечення, концентрації та ефективного використання наявних фінансових ресурсів стримує процес активізації інноваційної діяльності та знижує вагомість впливу на ефективність економічних інновацій [5 с. 84].

Варто відмітити, що активність українських підприємств є досить низькою в порівнянні з провідними країнами світу. Так, в Україні частка підприємств, що займалися та впроваджували інновації зменшилася з 16,8 % у 2013 до 14,7 % від загальної їх кількості у 2022. Варто зазначити, що в Німеччині, Франції, США та Японії відсоток підприємств, що активно впроваджують інновації складає 70–80 %. Дана ситуація свідчить про те, що вітчизняні підприємства недостатньо приділяють уваги впровадженню інноваційних технологій та неефективно використовують інноваційний потенціал.

Таблиця 1

Обсяг виконаних науково-технічних робіт, 2013–2022 рр.

Роки	Усього у фактичних цінах, млн грн	в тому числі			Питома вага обсягу виконаних наукових робіт у ВВП, %
		фундаментальні	прикладні	науково-технічні розробки	
2013	10 248,5	2 698,8	2 061,4	5 488,9	0,70
2014	9 487,5	2 452,0	1 882,7	5 152,8	0,61
2015	11 003,6	2 460,2	1 960,6	6 582,8	0,56
2016	11 530,7	2 225,7	2 561,2	6 743,8	0,48
2017	13 379,3	2 924,5	3 163,2	7 291,6	0,45
2018	16 773,3	3 756,5	3 568,3	9 448,9	0,47
2019	17 254,6	3 740,4	3 635,7	9 878,5	0,43
2020	17 022,4	4 259,0	3 971,1	8 792,1	0,41
2021	16 072,9	4 468,6	3 615,8	7 988,5	0,29
2022	16 972,8	4 585,3	3 447,8	8 939,7	0,33

Джерело: розраховано автором на основі [6]

Сучасний стан інноваційного розвитку підприємств, як складової фінансової безпеки характеризується достатньою кількістю показників, одним із важливих є обсяг виконаних науково-технічних робіт та питома їх вага у ВВП (табл. 1).

Проведені дослідження обсягу виконаних науково-технічних робіт наочно свідчать, що вони суттєво зросли протягом досліджуваного періоду, з 10 248,5 млн грн у 2013 до 16 972,8 млрд грн у 2022. Щодо окремих їх складових прослідковується аналогічна позитивна динаміка, зокрема, фундаментальні і прикладні дослідження з року в рік зростають. Ситуація щодо науково-технічних розробок дещо інша, прослідковується неоднорідна динаміка по роках, що пояснюється економічною і політичною ситуацією в країні. Незважаючи на відносно позитивну динаміку прослідковуються і негативні характеристики. Зокрема, питома вага обсягів наукових робіт у ВВП щорічно зменшується і в 2022 склала лише 0,33 %, що є досить негативною характеристикою (табл. 1).

Фінансування інноваційної діяльності визначає можливість та швидкість запровадження інноваційних проектів і програм. Можливість підприємств залучати додаткові ресурси для впровадження інновацій у виробничий процес безпосередньо впливає на вихід інновацій на відповідний ринок [7; 8]. Проте потрібно розуміти, що власні фінансові ресурси є обмеженими і підприємства змушені шукати нові джерела фінансування

інноваційних процесів. Важливе значення відіграють інвестиції та можливість їх залучення, а також їх вартість. На ціну інвестицій впливають, зокрема, організаційна форма фінансування і тривалість інвестиційного періоду. Вибір ефективних форм фінансування інноваційних програм і проектів забезпечує високу економічну віддачу [9].

Успіх інноваційної діяльності значною мірою визначається формами її організації та способами фінансової підтримки. В залежності від того, наскільки наукові розробки та технології впливають на рівень національної безпеки держави, провідні країни світу приділяють значну увагу підтримці та розвитку інновацій в державі. Це спричиняє пошук різноманітних методів фінансування інноваційної діяльності та розробку заходів із непрямої підтримки інновацій (рис. 3).

Дослідженнями встановлено, що протягом 2013–2022 фінансування інноваційної діяльності в Україні мало досить нерівномірний характер. Так, протягом 2013–2014 спостерігалася тенденція до скорочення обсягів фінансування інноваційної діяльності з 9 563 млн грн у 2013 р. до 7 695,9 млн грн у 2014. Закономірно, що і частка витрат на інноваційну діяльність у ВВП суттєво зменшилася і у 2014 склала лише 0,49 %. Варто відмітити і позитивну динаміку, у 2016 прослідковується стрімке зростання видатків на інновації, в порівнянні з 2014 вони зросли більше ніж у 3 рази і склала 23 229,5 млн грн, найбільший обсяг фінансування протягом

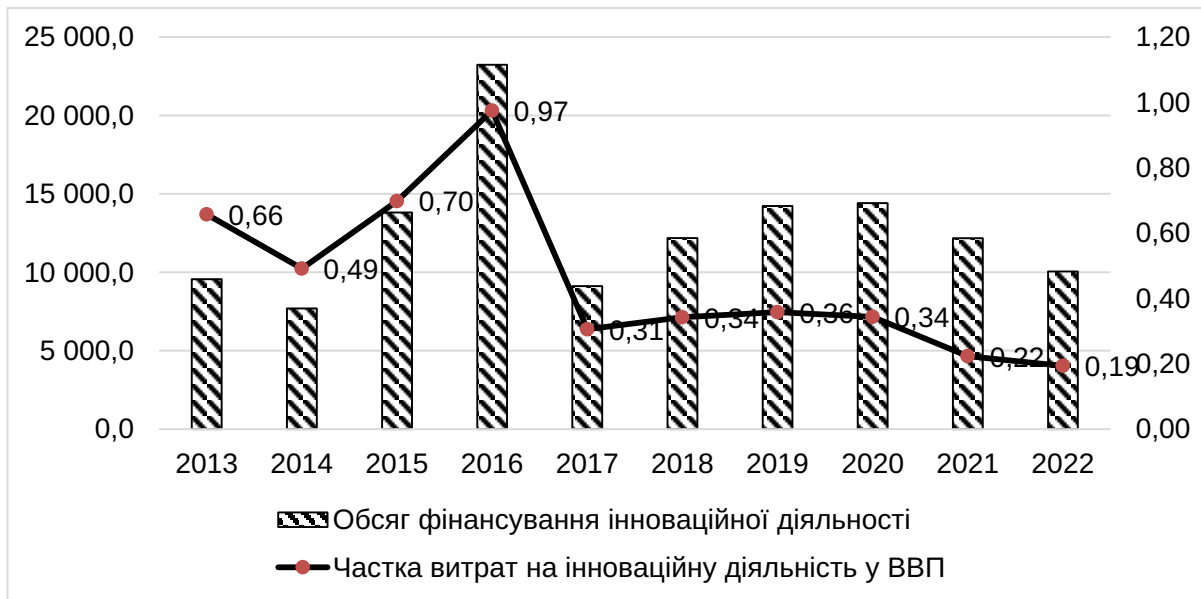

Рис. 3. Динаміка фінансування інноваційної діяльності у 2013–2022

Джерело: розраховано автором на основі [6]

аналізованого періоду. У 2017 видатки в порівнянні з 2016 скоротилися в 2,5 рази і частка витрат на інноваційну діяльність у ВВП була найнижчою і склала лише 0,31 %. Починаючи з 2018 прослідковується поступове зростання видатків на інноваційну діяльність, що є позитивним фактором оскільки стимулює розвиток інновацій, які є одним із чинників ефективної діяльності підприємств. Починаючи з 2021 прослідковується зменшення фінансування інноваційної діяльності в Україні.

Висновки. В складних економічних умовах сьогодення впровадження інноваційної діяльності в аграрному секторі не є пріоритетним напрямом і стримує можливості його розвитку. Для реалізації інноваційних проектів в сільському господарстві потрібна розробка чіткої стратегії розвитку.

Проведені нами дослідження дали змогу визначити основні напрями інноваційного розвитку сільськогосподарського виробництва, серед яких: селекційно-генетичний; технологічний; екологічний; адміністративний; економічні.

Впровадження інновацій у сільськогосподарське виробництво має певні особливості, зокрема: тривалий процес їх розробки, в більшості випадків інновації носять удосконалювальний характер, а не впровадження нововведень у процес виробництва; при впровадженні нововведень слід пам'ятати про врахування особливостей природно-кліматичних умов, одні й ті ж нововведення мають різну дію в різних регіонах; головну роль у розвитку інновацій мають відігравати спеціалізовані науково-дослідні установи

Динамічний розвиток аграрного сектору в економіці України та підготовка до вступу до Європейського Союзу ставлять перед собою великі виклики та вимоги до системи підтримки сільськогосподарських виробників. Це вимагає розробки нової парадигми фінансування аграрного сектору, яка б враховувала сучасні тенденції, потреби та стандарти. Нова система фінансування повинна сприяти сталому розвитку сільського господарства, підвищенню продуктивності, забезпеченню якісної та екологічно чистої продукції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Жидяк О. Р. Фінансовий інноваційний механізм розвитку аграрного сектору економіки України: дис. докт. екон. наук: 08.00.08. Київ, 2016. 416 с.
2. Зінко Н. Я. Удосконалення банківського та небанківського фінансування інноваційної діяльності в Україні: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.08. Львів, 2007. 20 с.
3. Гук О. В., Шендерівська Л. П., Мохонько Г. А. Інвестування інноваційної діяльності. Київ : Видавництво «Політехніка», 2022. 186 с.

4. Демяненко Т.І. Адаптивне управління інноваційно-інвестиційним розвитком підприємств залізничного транспорту: автореф. дис. ... кан.екон.наук: 08.05.01. Харків. 2013. 27 с.
5. Зельдіна О. Поняття інвестиційно-інноваційної моделі в умовах сталого розвитку економіки України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 83–88.
6. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Лобунська С. В. Інноваційна діяльність підприємства як фактор ризику та умова зміцнення його економічної безпеки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка*. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/15950/1/46_297-304_Vis_725_Ekonomika.pdf
8. Маргасова В. Г., Вдовенко Н. М. Формування маркетингової стратегії інноваційного розвитку підприємств для регулювання виробничої діяльності груп суспільних інтересів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2022. № 35. С. 273–279.
9. Федоренко І. Л. Інструменти державної інноваційної політики: світовий досвід. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2008. № 3(82). С. 79–81.

REFERENCES:

1. Zhydiak O. R. (2016) Finansovy innovatsiyni mekhanizm rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy [Financial innovation mechanism for the development of the agrarian sector of the economy of Ukraine]: dys. dokt. ekon .nauk: 08.00.08. Kyiv. 416 p.
2. Zinko N. Ya. (2007) Udoskonalennia bankivskoho ta nebankivskoho finansuvannia innovatsiinoi diialnosti v Ukraini [Improvement of bank and non-bank financing of innovative activities in Ukraine]: avtoref. dys. kand. ekon. nauk:08.00.08. Lviv, 20 p.
3. Huk O. V., Shenderivska L. P., Mokhonko H. A. (2022) Investuvannia innovatsiinoi diialnosti [Investing in innovative activity]. Kyiv : Vydavnytstvo «Politekhnik», 186 p. (in Ukrainian)
4. Demianenko T.I. (2013) Adaptivne upravlinnia innovatsiino-investytsiynym rozvytkom pidpriemstv zaliznychnoho transportu [Adaptive management of innovation and investment development of railway transport enterprises].: avtoref. dys. ... kan.ekon.nauk: 08.05.01. Kharkiv. 27 p.
5. Zeldina O. (2020) Poniattia investytsiino-innovatsiinoi modeli v umovakh staloho rozvytku ekonomiky Ukrainy [The concept of investment and innovation model in the conditions of sustainable development of the economy of Ukraine]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. No 7.
6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Lobunska S. V. (2021) Innovatsiina diialnist pidpriemstva yak faktor ryzyku ta umova zmitsnennia yoho ekonomichnoi bezpeky [Innovative activity of the enterprise as a risk factor and a condition for strengthening its economic security]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik*. Available at: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/15950/1/46_297-304_Vis_725_Ekonomika.pdf
8. Marhasova V. H., Vdovenko N. M. (2022) Formuvannia marketynhovoї stratehii innovatsiinoho rozvytku pidpriemstv dlia rehuliuвання vyrobnychoї diialnosti hrup suspilnykh interesiv [Formation of a marketing strategy for the innovative development of enterprises to regulate the production activities of public interest groups]. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava*. No. 35.
9. Fedorenko I. L. (2008) Instrumenty derzhavnoi innovatsiinoi polityky: svitovy dosvid [Tools of state innovation policy: global experience]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*. No. 3(82).